بەکورتی4: گەمژەیی، دەردێکی کوشندەی ئێستامانە.. ئازاد حەمە

ئەم چەند دێڕە بە گوتنە سەبارەت بە چەمکە جۆراوجۆرەکانی گەمژەیی Stupidity،زۆرجاریش وشەی گەمژە لەگەڵ وشەی تردا تێکەڵدەکرێت(گێل،گەوج، دەبەنگ،خۆگەمژەکردن).بەگشتی ئەوەی سەرنجیخراوەتەسەر بەدواداچوون و پێگیرییە، بۆئەو شتەی بە توێژەران لەبواری گەمژەناسیدا بووەتە پرسیار،کە ئایا گەمژەیی دۆخێکی بەردەوامی زگماکییە، کەمئەندامییە یان حاڵەتێکی کاتییە؟گەر گەمژەیی ناساغییە،چ جۆرێکە لە ناساغیی؟دەمارییە یان دەروونییە، یاخود…؟چۆن ڕەفتاری گەمژە بناسینەوە؟چوون نییە گەمژەیی لەگەڵ تەوژمی ژیرەمەندیی “کەمەیگەی زایاریی”(زیرەکی دەستکرد)چیبەسەردێت؟ بلیمەت دەکاتە دژە جەمسەری گەمژەیی؟ گەمژەیی کەمیی یان نەبوونی ژیریی وتێگەیشتنە، نەبوونی ئاوەز و هەستە؟ گەمژە دەتوانێت فەلسەفییانە بیربکاتەوە؟

گەمژە Stupid کێیە؟ تاکێکی کەمێگەیە، مرۆڤایەتیش بەدەرنییە لە دیاردەی گەمژەیی. گەمژە کەسێکی ناهۆشیارە، بێهەستە، کێشەی زیرەکیی هەیە، توانای تێگەیشتنی خراپە و دەشێت ئەم گەمژەییەی زگماکیی بێت. کەواتە گەمژە کردار و وتنی دوورە لە ئاوەزەوە، لەبەرئەوە توانای ئارگیومێنتهێنانەوەی نییە بۆ کردارە نابەجێکانی و دەرکیش بەوە ناکات سودی بۆ ئەویتری نییە و سودی خۆشی لامەبەست نییە. گەمژە توانای خۆکۆنترۆڵکردن و خۆکۆکردنەوەی نییە، زێدەڕۆییدەکات لە ڕەفتارەکانی و کێشەی سەرنجدانیشی هەیە.

لەناو گەمژەییدا تاریکییەک هەیە و ناسنامەی گەمژە تەمومژاوییە، ئاسمانی سەری گەمژە هەورە، بێ خۆرە. ئەوەی گەمژە گێیدەکات بێمانا و ناڕوونە. کردار و گوتنی زمانەوانیی گەمژە، کە پێکەند و کەسپە هەڵقوڵاوی تێنەگەیشتن و نەزانیینە و کوانووی هیچ دید و تێڕوانینێکیش نییە.لەمسەنگەیەوە دێینەوە دەڵێین:گەمژە بێتوانایە لە دەرکپێکردن و بەکاربردنی زمان. هەربۆیە کێشەی گوزارەکردنی هەیە و توانای دەرئەنجامدان و گومانیشی نییە.زۆربەمان زۆرجار بەزیمان بە گەمژەکان دێتەوە،چونکە دەنیایین، ئەوەی دەیکەن و دەیڵێن بێئاگایانە ئەنجامدراوە. دەشزانیین گوتنی گەمژە ناواخن بێهەست و بێسۆزە. گەر وابێت گەمژەکان ڕەفتاری ناڕێوشتی ئەنجامنادەن.

بەمجۆرە بۆمان نییە بە گەمژە بڵێین بێڕەوشت. سەرئەنجام،کێشەی ذهنی لە گەمژە نا بێتەوە، ئەمەش وادەکات نە زانین تێبگات و نە زانین بخوڵقێنێت.
سەبارەت بەوەی، کە گەمژە نەخۆشە و د□ بێت چارەسەربکرێت، ئاماژە بەوەدەکەین،کە بەپێی توێژینەوە زانکۆییەکان بێت"بەکتریایەک لە مێشکی گ□م□ژ□دا ب□ووونی هەیە، کە زانایانی بواری دەمارناسییNeurology بە"ڤایرۆسی گەمژەیی" ناویاناوە، کە هەمان ڤایرۆس لە ئاژەڵانیشدا دۆزراوەتەوە". ئەوەش،کە دەمارناسی سەبارەت بە گەمژەیی دەیڵێت دەرووناسانیشی هەڵداو□ تەژێرڕکێفی خۆیەوە.
بەپێی ئەو□ بێت باسکرا،کەسی گەمژە هێندەی کێشەی هزریی هەیە کێشەی جەستەیی نییە. هەندێک لە توێژینەوەکانیش بۆئەوە دەچن،کە گەمژە کێشەی دەروونی نییە. بەڵام ئاستی تێگەیشتن و هۆشەنگیەکەی لە ئاستی خوارەوەی نۆرماڵە. ئەمەو لێکۆڵینەوە لە چەمکی گەمژەییStupidnessبەرەو بۆچونگەلێکمان دەبات ،کە پەچەپۆشینی گەمژەیی بۆهەندێک چارەسەرە بۆ بازدان بەسەر تێگەیشتن،کە بەرپرسیارییە. ئەمە بەزۆری دەچێتەخانەی خۆگەمژەکردنەوە.
گەمژە نە ئەرکی هەیە نە هەڵوێستوەردەگرێت، لەناو پەیوەندیە کۆمەڵایەتییەکانیشدا وادەردەکەوێت رەفتار ناهاوسەنگ و نالێهاتووە لە پرسیارکردن و وەڵامدانەوە، شیکاریی و ڕەخنەکردن. کەوا بێت، گەڕان بەدوای دانایی گەمژەکان هیچ ناخاتەسەر خەرمانەی خودی داناییەوە. بەڵام هەندێک لە توێژەران بۆ ئەوەدەچن کە گەمژەیی و نەزانی هەمان شت نیین. وێڕایئەوە، ئەو توێژینەوانەش،کە پێداگیریدەکەن لەسەر ئەوەی گەمژە کێشەی پەروەردەیی هەیە بۆ ئەوەدەچن،کە گەمژەکان شایانی هاوکارین. تا پەروەردەش بێتەخوارەوە گەمژەیی چرۆدەکات.
توێژەری ئیتاڵی کارلۆ ماریە چیپۆلە Carlo Maria cipolla لە توێژینەوەیەکدا بەناوی""یاسا بنەڕەتییەکانی گەمژەیی مرۆڤ""ئەوەی بە چاکیپێکاوە،کە مرۆڤی گەمژە ئەو کەسەیە،کە "زیان بە کەسێکی تر یان کۆمەڵێک کەسی تر دەگەیەنێت بەبێئەوەی لە هەمان کاتدا درک بە هیچ سوودێک بکات بۆ خودیخۆی یان تەنانەت زیان بەخۆشی ناگەیێنێت. ناوبراو لەوەش ئاگادارماندەکاتەوە،کە "ئەو کەسانەی گەمژە نین هەمیشە ئەو زیانانە،کە گەمژەکان تووشی دەبن بە کەم دەزانن".
سەربارئ□وە، دەبینین،ئەنیشاین هۆشداریددات، کە "هەر گەمژەیەکی زیرەک دەتوانێت شتەکان گەورەتر و ئاڵۆزتر و توندوتیژتر بکات.ئەمەش پێویستی بەبڕێک لە دانایی و بوێرییەکی زۆر هەیە، بۆ ئەوەی پێچەوانەکەی بکرێت." ئەو گەمژە زیرەکە دەکرێت زانایەک بێت لە ئەزموونگەیەکی زانستییدا. بۆیە هەر ئەنیشتاین بەوەدەگات،

کە""تەنها دوو شت بێکۆتایە، گەردوون و گەمژەیی مرۆڤ. سەبارەت بە گەردوون هێشتا پێ‌وایە بە تەواوەتی دڵنیا نیم، کە بێکۆتایە."
بە کۆتا دیتنمان لەم بارەیەوە گوتنێکی بیرمەندی فەڕەنسیی دولۆز، بەهەندوەردەگرین: "فەلسەفە پێویستە دژ بە گەمژەیی بجەنگێت". ئەڵبەتە ناشێت سەرجەم مێژووی گەمژەیی مرۆڤ لەچەند دێڕێکدا پوختبکرێتەوە، بەڵام ئەوەی زێدە مەبەستە لێرەدا بگوترێت، ئەوەیەکە بەپێی هەندێک توێژینەوەی زانستیی گەمژەیی نابێت وەک پێچەوانەی زیرەکی هەژماربکرێت. ئەمەش بەهۆکاریئەوەی ئاوەزگەرایی سنوردارە، بۆیە لە کەسانی ژیریشەوە دەبێت چاوەڕێی کردار و ئاخاوتنی نالۆژیکیی و بێئاوەزبیین.ڕاڤەی گەمژەیی لە کۆمەلگەی نەوەی کوردی هاوکارماندەبێت لە دیاردە ناساغ و کردارە بێئاکارییەکانی تاکەکان تێبگەین. مەترسییە گەورەکەش ئەوکاتە دەستپێدەکات،کە دەسەڵاتی سیاسیی دروستکردنی گەمژەیی بۆ گرنگە. لەبەرئەوە زۆر کەیل و خەمبارم بەوەی،گەمژاندن ،کە دەردێکی کوشندەی ئێستامانە، ئامانجێکی سیاسیی لە پشتیەوە یە.

ئازاد حەمە

پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی